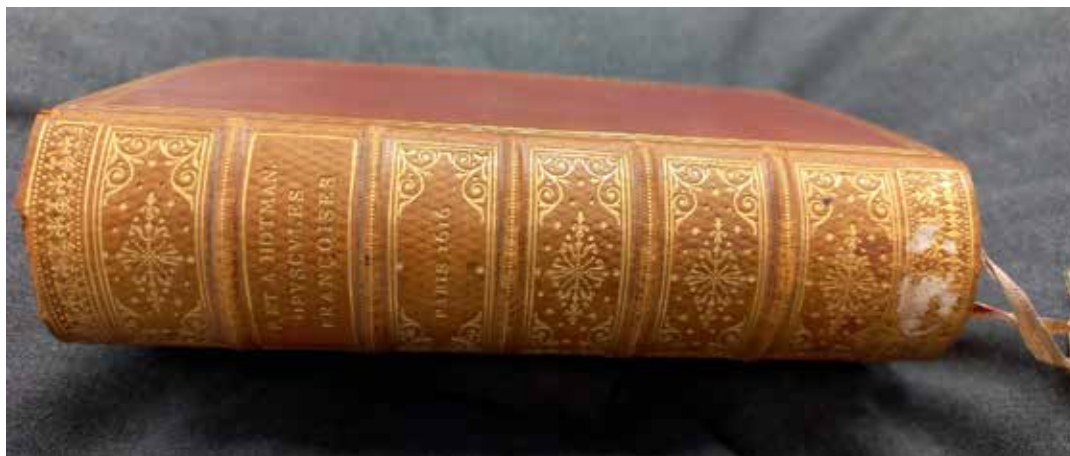

De vroegmoderne veilingcatalogus als naslagwerk

Bibliotheca Colbertina (1728) en provenance-onderzoek in de Universiteitsbibliotheek Nijmegen

Helwi Blom

Gedrukte veilingcatalogi van particuliere bibliotheken bieden een unieke inkijk in de praktijken van verzamelaars en boekverkopers uit vervlogen tijden. Ann Blair noemt ze als vroegmoderne referentiewerken in haar boek *Too much to know* (2010). De Universiteitsbibliotheek Nijmegen bezit een aantal van dit soort catalogi. Het merendeel daarvan is in Nederland gedrukt, maar er is ook een exemplaar bij van de in 1750 in Parijs verschenen catalogus van de bibliotheek van Madame de Pompadour (1721-1764), de maîtresse van koning Lodewijk XV (1710-1774) van Frankrijk.

Daarnaast is er een bijzonder verband te leggen tussen het Nijmeegse boekenbezit en een andere Franse catalogus uit de achttiende eeuw. Twee boeken uit *Bibliotheca Colbertina* (1728), de catalogus van de voormalige bibliotheek van Jean-Baptiste Colbert (1616-1683), minister van Lodewijk XIV (1638-1715) en fervent boekenverzamelaar, blijken onafhankelijk van elkaar in de Nijmeegse Universiteitsbibliotheek terechtgekomen te zijn.

De gedrukte boekveilingcatalogus als vroegmodern fenomeen

Het openbaar veilen van particuliere boekencollecties, bijvoorbeeld na het overlijden van de eigenaar of ten gevolge van inbeslagname of een faillissement, was al tijdens de middeleeuwen een bekend fenomeen in Europa. Vanaf het einde van de zestiende eeuw kreeg deze praktijk een enorme impuls, onder meer door de groeiende boekproductie en het toenemende aantal mensen dat kon lezen of zich de aan-

schaf van gedrukte werken kon permitteren. Een andere belangrijke factor was een recente vernieuwing op het vlak van de informatievoorziening rond deze boekverkoopingen, namelijk het uitbrengen van gedrukte catalogi. De oudst bekende catalogus verscheen in 1599 in Leiden. Daarna werd het drukken van een catalogus in de Republiek al snel een voorwaarde voor het verkrijgen van toestemming om een boekenveiling te houden.¹

In het begin van de zeventiende eeuw experimenteerden boekhandelaars uit de Republiek met het format voor veilingcatalogi. Zij zochten naar manieren om informatie overzichtelijk aan te bieden, maar daarbij ook de lezer te prikkelen de catalogus helemaal door te nemen, zodat het streven naar efficiëntie niet ten koste zou gaan van verkoopcijfers. Zo ontstond er geleidelijk aan een standaardvorm. Een wervende titelpagina bood zoveel mogelijk informatie over de veiling. Details over de voorwaarden en volgorde waarin de – individueel genummerde – loten geveild zouden worden, volgden op de

achterzijde van de titelpagina en/of de laatste bladzijde. De boeken werden geordend op formaat en daarbinnen soms verder ingedeeld naar onderwerp. Zelden werd er een inhoudsopgave of index bijgevoegd.

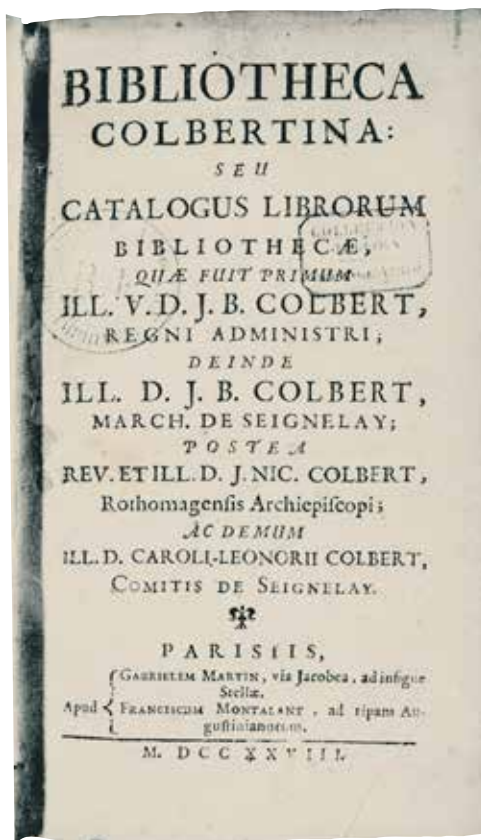
Het succes van de Nederlandse boekveilingcatalogi was dermate groot dat boekverkopers in andere delen van Noordwest-Europa de formule overnamen. Frankrijk liep hierin niet voorop, maar toen het fenomeen daar rond 1730 vaste voet aan de grond kreeg, steeg de productie er binnen enkele decennia aanzienlijk en overtrof uiteindelijk die van de Republiek.² Hoewel de Franse veilingcatalogi van het begin van de achttiende eeuw hetzelfde primaire doel hadden als de Nederlandse catalogi uit die tijd, legden ze de focus veel meer op het gebruik van de catalogus als naslagwerk; de boeken werden zeer gedetailleerd beschreven en ingedeeld in een fijnmazig systeem van onderwerpscategorieën. Vaak werd niet eens op de titelpagina vermeld dat het een verkoopcatalogus betrof. Informatie over de veiling werd ofwel in de paratekst gezet ofwel via aparte aankondigingen verspreid. De omvangrijkere catalogi werden voorzien van een gedetailleerde inhoudsopgave en een enkele keer ook van een index of aparte lijstjes met voor geleerden en verzamelaars interessante items, zoals de *ad usum Delphini* uitgaven. Dit waren geannoteerde edities van werken uit de antieke oudheid die als klassiek golden.

Naarmate het succes van de gedrukte boekveilingcatalogus toenam, werden de Franse catalogi echter commerciëler in opzet. Illustratief hiervoor is Gabriel Martin (1679-1761), die bekend staat als de *godfather* van het zogenaamde *système des libraires de Paris*, een classificatiesysteem waarbij boeken ingedeeld worden in vijf thematische hoofdcategorieën die elk weer onderverdelingen kennen. Hij nam regelmatig zijn toevlucht tot een methode waarbij de boeken in genummerde loten werden beschreven in de volgorde waarop ze bij de eigenaar op de planken stonden.³

Bibliotheca Colbertina als naslagwerk voor de vroegmoderne én de hedendaagse tijd

Een van de catalogi uit Gabriëls Martins begintijd is *Bibliotheca Colbertina*: een catalogus van de prestigieuze bibliotheek van Jean-Baptiste Colbert, die na zijn dood in 1683 successievelijk overging op twee van zijn zoons en tenslotte op zijn kleinzoon Charles-Eléonor Colbert (1689-1747). Laatstgenoemde besloot rond 1728 om het geheel van de hand te doen.

Voor de gedrukte werken uit de collectie liet Charles-Eléonor een veilingcatalogus opstellen. Dit werd een publicatie van 1362 pagina's met 18.219 loten, gepresenteerd in drie delen die elk volgens het vijf-categorieën classificatiesysteem waren ingericht.⁴ Dat dergelijke catalogi niet alleen dienden om potentiële kopers te informeren over het veilingaanbod, maar ook fun-

linkerpagina
Colberts exemplaar van de *Opuscules françoises des Hotmans* (Parijs, 1616), zoals heringebonden door van de Parijse boekbinder Andriot. Nijmegen, UB, OD 345 c 48. Foto: Helwi Blom.

links
Titelpagina van de *Bibliotheca Colbertina seu catalogus librorum bibliothecae* [...] J. B. Colbert [...]. Paris, Gabriel Martin & François Montalant, 1728. Parijs, BnF, DELTA-10758. Foto: Gallica.

linksmidden en -onder
Vermelding van de editie van Boissats *Recherches sur les duels* in de door Étienne Baluze opgestelde *Catalogus bibliothecae Colbertinae* uit 1674. Parijs, BnF, Département des manuscrits, Baluze 98, p. 1797. Foto: Gallica.

Titelpagina van Colberts exemplaar van de *Recherches sur les duels*, met ex libris van de hand van Étienne Baluze. Nijmegen, UB, BS 1366. Foto: Helwi Blom.

geerden als naslagwerken, blijkt uit het gegeven dat ze actief werden bewaard en verzameld. Zo bevat *Bibliotheca Colbertina* zelf verschillende gedrukte catalogi van andere privébibliotheken. Veel van de overgeleverde exemplaren bevatten handgeschreven prijzen, soms met commentaar, wat wijst op hun functie als een vroegmoderne *Bookman's Price Index*. Verder is het veelzeggend dat *Journal des savants* kritiek uitte op het feit dat de samenstellers van *Bibliotheca Colbertina* een bestaande catalogus als uitgangspunt hadden genomen en niet zelf een strakke systematische ordening hadden aangebracht.⁵

Ook voor de hedendaagse onderzoeker en boekliefhebber kunnen vroegmoderne catalogi fungeren als naslagwerk. Zo stuitte ik onlangs in de Universiteitsbibliotheek Nijmegen op een boek met het handgeschreven ex libris 'Bibliotheca Colbertinae'. Had dit in een onopvallende perkamenten omslag vervatte exemplaar van de *Recherches sur les duels* (Lyon 1610) misschien aan le grand Colbert toebehoord?⁶ Een blik in een exemplaar van *Bibliotheca Colbertina* wees uit dat lotnummer 4882 inderdaad een exemplaar van deze uitgave beschreef, dat voor '5 livres 1 sol' werd verkocht. Markant detail hierbij is dat de bibliothecaris van de koning destijds achter het net viste.⁷ Omdat de veiling in 1728 een familiebibliotheek betrof, moest nader onderzoek uitwijzen of dit boek al vóór 1683 in de collectie zat. Dit bleek inderdaad het geval: het boek staat al vermeld in de handgeschreven catalogus die Colberts bibliothecaris Étienne Baluze (1630-1718) in 1674 opstelde.⁸ Het ex libris is zo te zien ook van Baluzes hand.

Wie in 1728 de winnende bieder was, is niet bekend, maar blijkt een veilingcatalogus uit 1824 bevond het werk zich begin negentiende eeuw in de collectie van Johan Meerman (1753-1815). Dankzij een andere handgeschreven catalogus was het spoor verder terug te volgen naar de bibliotheek van diens vader, Gerard Meerman (1722-1771). Deze verzamelaar van rechtshistorische boeken had de publicatie reeds in 1745 in bezit, al is het niet helemaal zeker dat het hierbij om hetzelfde exemplaar gaat.⁹ Wel weten we dat Colberts exemplaar uiteindelijk in de bibliotheek van de Arnhemse verzamelaar J.C.L.M. Stuyt (1891-1956) belandde en in 1958

terecht kwam in de Universiteitsbibliotheek Nijmegen.¹⁰

Ook lotnummer 17862 uit *Bibliotheca Colbertina, Opuscules Françoises des Hotmans* (Paris 1616) heeft zijn weg naar Nijmegen gevonden.¹¹ Evenals *Recherches sur les duels* bevond het zich al in 1674 in Colberts bibliotheek en staat op de titelpagina 'Bibliotheca Colbertinae' geschreven. Op de veiling wisselde het boek het voor '1 livre 19 sous' van eigenaar. Blijkens een tweede handgeschreven ex libris was het boek in 1733 van ene François Petit. Eind negentiende eeuw kreeg het exemplaar een *make-over* van de Parijse boekbinder Andriot, die het van een met goud bestempelde leren band voorzag en de sneden verguldde.¹² Daarna belandde het in de bibliotheek van de Leidse hoogleraar Adam van Kan (1877-1944), om uiteindelijk in 1947 naar de Nijmeegse Universiteitsbibliotheek te verhuizen, aangezien de 'rechtskundige faculteit' een deel van de collectie Van Kan had aangekocht.¹³

Tot slot

Verder onderzoek moet uitwijzen of er meer boeken uit *Bibliotheca Colbertina* in de boekencollectie van de Radboud Universiteit zijn opgenomen. In elk geval is zeker dat hier vele spannende provenances wachten op identificatie en beschrijving in de catalogus. Ook daarbij zullen vroegmoderne gedrukte veilingcatalogi ongetwijfeld goed van pas komen.

Noten

- 1 Over de opkomst van de gedrukte veilingcatalogus, zie: B. van Selm, *Een menigtre treffelijke boeckken. Nederlandse boekhandels-catalogi in het begin van de zeventiende eeuw*. Utrecht 1987.
- 2 Over de Franse catalogi, zie Helwi Blom, "Il s'est vendu depuis peu une assez bonne bibliothèque". The Republic of Letters and the Sale Catalogue of the Library of Pierre Briot (1679), in: Arthur der Weduwen, Andrew Pettegree en Graeme Kemp (red.), *Book Trade Catalogues in Early Modern Europe*. Leiden/Boston 2021, p. 361-395.
- 3 Helwi Blom, 'Philosophie ou Commerce? L'évolution des systèmes de classement bibliographique dans les catalogues de bibliothèques privées publiés en France au XVIIIe siècle', in: Frédéric Barbier e.a. (red.), *Les bibliothèques et l'économie des connaissances/Bibliotheken und die Ökonomie des Wissens 1450-1850*. Budapest 2020, p. 203-234.
- 4 Parijs, Bibliothèque nationale de France (BnF), DELTA-10758-10760 (*Bibliotheca Colbertina seu catalogus librorum bibliothecae* [...] J. B. Colbert [...]). Paris, Gabriel Martin & François Montalant, 1728).
- 5 *Le journal des savants*, juin 1728, p. 375.
- 6 Nijmegen, Universiteitsbibliotheek (UB), BS 1366.
- 7 Parijs, BnF, Archives Ancien Régime 77-2, fol. 317 en 360v.
- 8 Parijs, BnF, Département des manuscrits, Baluze 98, p. 1797.
- 9 *Bibliotheca Meermanniana* [...]. Leiden etc., S. en J. Luchtmans etc., 1824, lot 744. De catalogus van Gerard Meerman uit 1745 (Den Haag, Museum Meermann, FA 276, fol. 50, n° 251) vermeldt niet of het om het exemplaar van Colbert gaat. De inschrijving is dan ook later doorgehaald.
- 10 Th. F. van Koolwijk, *Catalogus van de boeken uit de collectie Stuyt* [...] aanwezig in de universiteitsbibliotheek te Nijmegen. Nijmegen 1964, p. 5 en 24, n° 148.
- 11 Nijmegen, UB, OD 345 c 48.
- 12 Het eerste schutblad bevat de gestempelde tekst 'ANDRIOT REL.'
- 13 *Jaarboek der R.K. Universiteit te Nijmegen 1946-1947*, p. 18. Anders dan wordt gesuggereerd, ging het slechts om een deel van Kans bibliotheek. Zijn verzameling over Jeanne d'Arc ging bijvoorbeeld naar de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

